

سیره سادقین (ع) در مواجهه با جریان‌های فکری

زهرآزمانیان و الهیز

بهار ۱۳۹۶

سرشناسه: زمانیان والهین، زهرا، ۱۳۵۳ -

عنوان و نام پدیدآور: سیره‌ی صادقین (ع) در مواجهه با جریان‌های فکری/ زهرا زمانیان والهین.

مشخصات نشر: مشهد: نسیم رضوان، ۱۳۹۵. مشخصات ظاهری: ۲۷۶ص؛ ۱۴/۵×۲۱/۵س.م.

شابک: ۸-۶-۹۶۰۰۱-۶۰۰-۹۷۸ وضعیت فهرست نویسی: فیبا یادداشت: کتابنامه :

موضوع: محمدبن علی (ع)، امام پنجم، ۵۷ - ۱۱۴ق. موضوع: جعفر بن محمد (ع)، امام ششم، ۸۳ - ۱۴۸ق.

موضوع: Jafar ibn Muhammad, Imam VI, ۷۰۲- ۷۶۵

موضوع: ائمه اثنا عشر - سیاست و حکومت موضوع: Imams (Shiites) -- Politics and government

موضوع: اسلام - تاریخ - قرن ۲-۱ق. موضوع: Islam -- History -- ۷-ath century

ه‌بندی: کنگره: ۱۳۹۶ س۹/۸ ز ۳۶/۵ BP رده بندی دیویی: ۲۹۷/۹۵

شماره کتابشناسی ملی: ۴۶۸۲۷۳۸

نام کتاب: سیره‌ی صادقین (ع) در مواجهه با جریان‌های فکری

نویسنده: زهرا زمانیان والهین

ویراست: علمی و ادبی: دکتر مجتبی نوروزی

مراجعه: آرش جهانی

توبه: چاپ: اول، بهار ۱۳۹۶

قطع و تعداد صفحات: رقعی، ۲۷۶ صفحه

قیمت: ۱۶۰/۰۰ ریال

ناشر: نسیم رضوان

شابک کتاب: ۸-۶-۹۶۰۰۱-۶۰۰-۹۷۸

نشانی ناشر:

انتشارات نسیم رضوان، مشهد، کدپستی ۹۱۱۵۶/۴۵۳۹۹، تلفن:

۰۹۱۵۵۱۰۰۹۳۶

(www.Nasime-Rezvan.ir - nasim.rezvan@gmail.com)

همه حقوق برای ناشر محفوظ است.

فهرست مطالب

پیش گفتار

(۱۳-۲۲)

فصل اول:

زندگی نامه امام باقر (ع)

(۲۳-۴۸)

ولادت	۲۵
پدر	۲۶
مادر	۲۷
برادران	۲۷
زنان	۲۹
فرزندان	۳۰
امامت امام باقر (ع)	۳۲
دلایل امامت	۳۳
وصیت پدر بزرگوار	۳۴
علم امام (ع)	۳۶
زمانداران و خلفای زمان امام باقر (ع)	۳۹

- ۴۰..... خلفای اموی همزمان با امامت امام باقر (ع)
- ۴۰..... سلیمان بن عبدالملک
- ۴۱..... عمر بن عبدالعزیز
- ۴۳..... یزید بن عبدالملک بن مروان
- ۴۴..... هشام بن عبدالملک
- ۴۶..... شهادت امام باقر (ع)

فصل دوم:

زندگی‌نامه امام صادق (ع)

(۷۲-۴۹)

- ۵۱..... تولد امام صادق (ع)
- ۵۲..... پدر و مادر امام صادق (ع)
- ۵۳..... نام، کنیه و القاب آن بزرگوار
- ۵۴..... فرزندان امام صادق (ع)
- ۵۵..... ۱- اسماعیل
- ۵۵..... ۲- عبدالله
- ۵۶..... ۳- محمد دیباج
- ۵۷..... زندگی امام صادق (ع) در دوران خلافت اموی
- ۵۷..... دوران قبل از امامت
- ۵۹..... خلفای اموی در دوره‌ی امام صادق (ع)
- ۶۰..... امیران مدینه در دوره‌ی امام صادق (ع)
- ۶۴..... امیران مدینه در دوره‌ی عباسی

داود بن علی بن عبدالله بن عباس.....	۶۴
زیاد بن عبدالله حارثی.....	۶۴
محمد بن خالد بن عبدالله فسری.....	۶۵
ریاح بن عثمان مری.....	۶۵
عبدالله بن ربیع حارثی.....	۶۶
امامت امام صادق (ع).....	۶۶
انشگاه امام صادق (ع).....	۶۷

فصل سوم:

اوضاع سیاسی، اجتماعی و دینی عصر صادقین (ع)

(۱۲۰-۷۳)

موقعیت جغرافیایی شبه جزیره عربستان.....	۷۵
دین و مذهب در عربستان قبل از اسلام.....	۷۸
علل اختلاف در قبیله قریش.....	۷۹
بعثت حضرت محمد (ص) و تشدید دشمنی بنی امیه با بنی هاشم.....	۸۰
نسب مروانیان.....	۸۳
به قدرت رسیدن مروانیان و اقدامات آنان.....	۸۴
عمر بن عبدالعزیز و اقدامات او.....	۹۰
خلافت ولید بن یزید.....	۹۳
حکومت مروان بن محمد و فرجام کار بنی امیه.....	۹۴
آغاز کار عباسیان.....	۹۵
خلافت ابوالعباس سفاح.....	۹۷

- ۹۸..... خلافت ابو جعفر منصور و اقدامات او
- ۱۰۰..... شورش‌ها و انقلاب‌های این عصر
- ۱۰۰..... شورش حارث بن سریح
- ۱۰۱..... قیام زید بن علی بن حسین بن علی بن ابیطالب (ع)
- ۱۰۲..... قیام یحیی بن زید
- ۱۰۳..... شورش ضحاک بن قیس شیبانی خارجی
- ۱۰۴..... قیام عبدالله بن معاویه بن جعفر بن ابی طالب
- ۱۰۴..... شورش‌ها و انقلابات عصر بنی عباس
- ۱۰۵..... شورش عبدالله بن علی (عموی سفاح عباسی)
- ۱۰۵..... خروج محمد بن عبدالله بن حسن
- ۱۰۷..... اوضاع اجتماعی دینی
- ۱۰۷..... اقدامات امویان برای مخوش کردن واقعیت
- ۱۰۹..... اقدامات عباسیان برای قوی کردن مردم
- ۱۱۱..... جعل حدیث و تفسیر به رأی
- ۱۱۳..... تفرقه در میان شیعیان و مسلمانان
- ۱۱۶..... زمینه‌های فکری پیدایش مکتب علمیه

فصل چهارم:

فرقه‌های کلامی و علل پیدایش آن

(۱۲۱-۲۱۴)

- ۱۲۳..... تعریف فرقه و دلایل تفرقه در میان مسلمانان
- ۱۲۶..... مرجئه

جبریه.....	۱۲۹
مجسمه و شبهه.....	۱۳۱
قدریه.....	۱۳۱
خوارج.....	۱۳۲
نظر خوارج درباره خلافت.....	۱۳۳
فِرّو خوارج.....	۱۳۵
زرقه باضیه.....	۱۳۵
ازارقمو دسَر مِرَقه خوارج.....	۱۳۶
غالیان.....	۱۳۷
عقاید غالیان.....	۱۳۹
الوهیت برای اشخاص.....	۱۳۹
حلول و تناسخ.....	۱۴۰
عدم ختم نبوت.....	۱۴۰
تشبیه و تجسیم خداوند.....	۱۴۰
اباحی‌گری.....	۱۴۱
معتزله.....	۱۴۲
روش فکری معتزله.....	۱۴۴
زیدیه.....	۱۴۷
شخصیت زید.....	۱۴۷
اصول اعتقادی زیدیه.....	۱۴۸
فرقه‌های مشهور زیدیه.....	۱۵۲
جارودیه (یا سرجوبیه).....	۱۵۲

- ۱۵۳..... سلیمانیه (جریره).....
- ۱۵۴..... صالحیه (بتریه).....
- ۱۵۵..... فرق مذهبی.....
- ۱۵۵..... حنفی.....
- ۱۵۶..... فقه ابوحنیفه.....
- ۱۵۷..... مالکی.....
- ۱۵۹..... فرقه کیسانیه.....
- ۱۶۰..... زندقه.....
- ۱۶۲..... عقاید زنات.....
- ۱۶۲..... ترویج اندیشه‌ی مغری‌گری (ناتورالیسم) یا ماده‌گرایی.....
- ۱۶۳..... ترویج اندیشه‌ی تشیطی.....
- ۱۶۳..... اندیشه‌ی ثنویت.....
- ۱۶۴..... سیره‌ی امام باقر (ع) در برخورد با فرقه‌ها و انحرافات.....
- ۱۶۵..... مبارزه با توهمات قدریه و جبریه.....
- ۱۶۶..... موضع‌گیری امام باقر (ع) درباره‌ی حق‌تدین.....
- ۱۶۷..... مبارزه با مجسمه و مشبهه.....
- ۱۶۹..... مبارزه با غالیان.....
- ۱۷۴..... مبارزه با زنادقه و بدعت‌گذاران و هواپرستان.....
- ۱۷۶..... مبارزه با خوارج.....
- ۱۷۸..... سیره‌ی امام باقر (ع) در برخورد با مرجئه.....
- ۱۸۱..... مبارزه‌ی امام صادق (ع) با اهل فرق و انحرافات.....
- ۱۸۲..... امام صادق (ع) و مرجئه.....

موضع امام (ع) در مقابل جبريون و اختياريون يا قدریه.....	۱۸۵
سیره‌ی امام صادق (ع) در برخورد با غلات.....	۱۸۹
خطابه.....	۱۹۴
سیره‌ی امام صادق (ع) در برخورد با زنادقه.....	۱۹۷
چند نمونه از مناظرات امام با زندیقان.....	۲۰۲
مناظره با ابن ابی العوجاء.....	۲۰۲
نفت‌نوی امام صادق (ع) با طبیب هندی.....	۲۰۵
مناظره با ابو ماکر دیصانی.....	۲۰۶
امام صادق (ع) با حنیفه.....	۲۰۸

فصل پنجم:

تداوم و تأثیر سیره‌ی صادقین (ع) در مسیر تاریخ

(۲۱۵-۲۱۱)

تأثیر سیره‌ی امامین صادقین (ع) در جامعه اسلامی.....	۲۲۲
شاگردان مکتب مدینه و تداوم سیره‌ی صادقین (ع).....	۲۲۷
تأثیر سیره‌ی صادقین در استراتژی امامان بعد از آنها.....	۲۳۰
امام کاظم (ع).....	۲۳۰
تأثیر و تداوم سیره‌ی صادقین (ع) در مناطق خارج از حجاز.....	۲۳۵
امام مهدی (عج) و شیوه‌های استمرار سیره‌ی صادقین در این دوره.....	۲۳۷
امام مهدی و تداوم سیره‌ی صادقین (ع).....	۲۳۸
تأثیر سیره‌ی صادقین (ع) در پایه‌گذاری مکاتب حدیثی شیعه.....	۲۴۲
مکتب حدیثی کوفه.....	۲۴۲

- ۱۵۳.....مکتب حدیثی قم
- ۲۵۲.....مکتب حدیثی بغداد
- ۲۵۵.....مکتب بغداد بعد از شروع غیبت کبری
- ۲۵۶.....تأثیر سیره‌ی صادقین(ع) در پدید آمدن علمای بزرگ شیعه
- ۲۵۷.....ابومحمد حسن بن موسی نوبختی
- ۲۵۷.....ابی‌جعفر محمد بن یعقوب بن اسحاق کلینی
- ۲۵۸.....خاندان شیعی «ابن بابویه»
- ۲۵۹.....مجدد بن حسن طوسی معروف به شیخ طوسی
- ۲۶۰.....نایجری یافته‌ها

کتابنامه

(۲۶۳-۲۷۶)

بعد از شهادت امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) و رفتار سخیفانه‌ی معاویه بن ابی سفیان با امام حسن (علیه السلام) و شیعیان او و حادثه‌ی جانسوز عاشورا و شهادت مظلومانه‌ی حسین بن علی (علیهما السلام)، بنی‌امیه و امیران ظالم آنان در اقصی نقاط عالم اسلام جو خفقانی ایجاد کردند که هر صدای حق‌گرا را خاموش ساختند، هر چند در گوشه و کنار زمزمه‌های مخالفت و شورش بایی به پا خاست و بسیاری از قاتلین حسین (علیه السلام) کشته شدند، ولی دستگاه حاکمه‌ی اموی با ایجاد موج هراس و ترس و روش‌های ظالمانه سیطره خود را در همه سرزمین اسلامی گسترده‌اند. آنان دستگاه خلافت را به دست‌های تغییر دادند و هر عمل نكوهیده را مباح ساختند. بر مخالفان به ویژه علی سخت گرفتند و مردم را از گفتن حدیث باز داشتند، خاندان اهل بیت را در مدینه به انزوا کشاندند و مردم را از نزدیکی با آنان بر حذر داشتند. هر یکی اینها باعث شد تا پیوند قرآن و عترت که پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) به مسلمانان سفارش کرده بود و آن را راه سعادت مسلمانان معرفی کرده بود از هم بگسلد، احادیث و حکمت‌های گران‌بهای پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) و علی (علیه السلام) که می‌توانست جامعه‌ی نوپای مسلمانان را از کجروی و انحراف و برداشت‌های سطحی و متعصبانه از قرآن باز دارد

در زیرخوارها خاک مدفون گردید، وارثان علم الهی در میان مردم بودند ولی جو خفقان دستگاه حاکمه فرصت و مجال بهره‌مندی از آنان را به مردم نمی‌داد، در این دوره است که امام علی بن حسین زین العابدین (علیهماالسلام) ناگزیر است حقایق دین خدا و مکتب اهل‌بیت (علیهم‌السلام) را در قالب دعا و نیایش و مناجات به یاران خود عرضه داد. حزب عثمانیه با اقتدار تمام هر جریان غیر همسویی را سرکوب می‌نمود و البته همین سخت‌گیری‌ها موجب طغیان‌ها و انقلاب‌هایی از طرف علما و شیعیان و دیگر جریان‌های مخالف حکومت گردید، که هر چند همه‌ی آنان به شکست انجامیدند ولی بارقه‌های امید برای برانداختن امویان در دل‌ها زنده می‌کشید، امام سجاد (علیه‌السلام) در سال ۹۵ هجری به شهادت رسید، بعد از ایشان زمامت و امامت شیعیان را امام باقر (علیه‌السلام) به عهده گرفت، آغاز امامت آن بزرگوار مصادف با شروع ضعف امویان و تشدید قیام‌ها و ضد دستگاه خلافت بود، امام بزرگوار با درک شرایط به انسجام شیعیانش پرداخت و سعی نمود آنان را به صورت گروهی منسجم در آورد تا بتواند پایه‌های مکتب و حوزه‌ی علمیه را بنیان نهد، ایشان که متوجه انحرافات و بدعت‌ها و فرقه‌های خلق الساعه بودند دست به فعالیت‌های فرهنگی گسترده‌ای زدند تا بتوانند فرهنگ و معارف اصیل اسلامی و شیعی را به مردم عرضه بدارند و از فرصت به وجود آمده که ناشی از ضعف هیئت حاکمه و غرق شدن آنان به فساد و لهو و لعب بود نهایت استفاده را نمود و با ایجاد پایگاهی دینی در مدینه به تربیت شاگردان همت گمارد، ایشان از مجال مناظره‌ها برای افشاگری و رسوایی خلفا بهره جست و امام باقر (علیه‌السلام) با تمسک و توجه به

حقیقت اسلام ناب و سیره‌ی پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) و نیاز جامعه به امر به معروف و نهی از منکر، سیره‌ی اخلاقی خود را به آنان معرفی نمود، تا جایی که در بیشتر مناظرات طرف مقابل که زبان توهین و تهمت را در برابر امام در پیش گرفته بود پی به اشتباه خود برده و از امام (علیه‌السلام) عذرخواهی می‌نمود و روش ایشان را می‌ستود و گاه منجر به تغییر دین اهل کتاب می‌شد.

در این دوره است که شیعیگری به‌طور سازمان یافته آغاز می‌شود و کم‌کم به راه روش نظام مندی موصوف می‌شود و زمینه‌های فقهی آن آماده می‌گردد. خراسانی آن با دیگر فرقه‌های شیعه چون زیدیه، کیسانیه و غالیان مشخص می‌شود. امام باقر (علیه‌السلام) پس از عمری تلاش خستگی ناپذیر در سال ۱۱۱ هجری به شهادت رسیدند و پس از ایشان امام صادق (علیه‌السلام) وارث علم و مکتب فکری مدینه گردید، دوران امامت آن بزرگوار همزمان با افعال قدرت از امویان به عباسیان بود و این خود زمینه بسیار مساعدی برای تمرکز ایشان در نشر اندیشه‌های امامیه را به وجود آورد، ایشان با درک درس‌های شرایط بوجود آمده به تبیین اندیشه‌های شیعه‌ی امامیه پرداخت، در این زمان خلافت اموی از هم گسیخته بود و خلفای آن دوام چندانی نداشتند، فتنه‌های خوارج در عراق بیداد می‌کرد و داعیان عباسی خراسان را برای امویان نالان کرده بودند، علویان نیز در عراق دست به قیام زدند و به‌طور کلی عمق اختلافات و شورش‌ها به حدی بود که مروان بن محمد نیز نتوانست از سرعت سقوط امویان جلوگیری نماید، به هر حال پس از کش و قوس‌های فراوان کار بر عباسیان قرار گرفت و آنان که با شعار بیعت با اهل‌البیت

(علیه‌م السلام) به میدان آمده بودند در اندک مدتی علویان را رقیبانی برای خود پنداشتند و با تیغ تیز به مصاف آنان رفتند، این حرکت نشان دهنده تغییر سیاست و رویه از طرف عباسیان بود. امام صادق (علیه‌السلام) که غضب خلافت را از هر دو ناحیه‌ی امویان و عباسیان می‌دانست با ژرف اندیشی و درک حساسیت اوضاع آن زمان تنها راه مبارزه با دستگاه خلافت را مبارزه‌ی فرهنگی تشخیص دادند. ایشان با تربیت صدها شاگرد برجسته و اشاعه‌ی مکتب شیعه اثنی‌عشر، اصول فقه شیعی، راه جامعه اسلامی و تشنگان دین معرفی نمودند، هر چند عده‌ای بر این تکرار خرده می‌گیرند که چرا امام معصوم (علیه‌السلام) که استحقاق خلافت مسلمانان را داشته از جو موجود در جامعه برای احقاق حق خود و مردم بهره‌مند شدند خلافت را به دست نگرفتند، ولی به هر حال باید دید که چه‌بیا، بسیاری از کسانی که دست به شمشیر بردند و خواهان حق خود بودند، راه جایی نبردند و مغلوب سیاست‌های مزورانه‌ی، قدرت طلبان شدند، در ثانی بسیاری از نخبگان و شایستگان امت نیز با جریان حاکم همسو بودند و یا از ترس همان خود قدرت بیان حقایق را نداشتند، به هر حال موقعیت ممتاز امام صادق (علیه‌السلام) موجب تثبیت شیعه امامیه شد و اندیشه‌های ناب آن توسط شاگردان آن امام در اقصای نقاط عالم اسلام ترویج گردید و به تدریج بدین آن در دل‌های مستعد پاشیده شد، این سیاست خردورزانه و آینده‌نگرانه امام (علیه‌السلام) باعث شد تا خلفای عباسی در سال‌های اولیه خلافت مزاحم امام نشوند و در سال‌های پایانی که به عمق نفوذ امام (علیه‌السلام) پی‌برده بودند و می‌خواستند با دسیسه‌های گوناگون راه استمرار و انتقال

امامت را ببندند و از اشاعه‌ی اسلام ناب جلوگیری نمایند، ناکام شوند، امام صادق (علیه‌السلام) با کار فرهنگی خود با فرقه‌های گوناگونی که در دل جامعه اسلامی سربرآورده بودند مبارزه کرد و هویت جعلی آنان را برملا ساخت، ایشان با درایت خطرات عمل به شبهات را گوشزد نمود و در عین حال هیچ‌وقت از افشای ستمگری‌ها و غصب خلافت توسط عباسیان چشم‌پوشی نکرد و با سیاست خاص خود آنان را رسوا می‌نمود. فشار سیاسی بر آن حضرت و یارانش از طرف دستگاه حاکمه عباسی، حتی به آنکه مجبور به تقیه شدند و یاران خود را نیز به رعایت احتیاط و تنبیه رانندگی سفارش نماید تا بتواند نهضت فکری و علمی خود را که توسط در زرقاں‌شان پایه‌گذاری شده بود به سرانجام مقصود برساند. مکتب علمی اسلام و ماسروران برجسته‌ی آن احکام متروک شده و خاک‌خورده را از غبار جهل و غصب زدودند و آن را بر بال اندیشه‌های ناب امامیه نهادند و با تلاش‌های بی‌سستی‌ناپذیر خود و حفظ امانت در میان مردم نشر دادند و این چنین فرهنگ غنی و اندیشه‌ی پیشرو شیعه گسترده شد و آزادی‌خواهان جهان را متوجه نبوغ و ساخت و این نبود جز تأثیر مکتب جعفری در مدینه و حال که این برخاسته و گسترده و آماده‌ی این مکتب نشسته‌ایم آن را قدر بدانیم و در راه نرسیدن آن از انحراف و خرافات بکوشیم.

در مورد این پژوهش کتاب مستقل و خاصی چاپ نشده ولی به صورت جداگانه و بیشتر شرح زندگانی هر یک از امامین (علیه‌السلام) یا تمام امامان کتاب‌هایی چاپ شده است از جمله: سیری در سیره‌ی ائمه (علیهم‌السلام) نوشته‌ی مرتضی مطهری و امامان شیعه اثر محمدتقی

مدرسی و زندگانی امام محمد باقر (علیه‌السلام) نوشته حسین عمادزاده و نگاهی امام صادق (علیه‌السلام) اثر محمد مهدی اشتهاوردی که در بخش‌هایی از آنها استفاده کرده‌ام ولی چون این کتاب‌ها بیشتر از منابع مهم کمتر استفاده کرده بودند و یا فقط به شرح حال و زندگی امامان بسنده کرده بودند، کمتر مورد استفاده می‌باشد.

بررسی سیره و نقش و جایگاه امام باقر (علیه‌السلام) و امام صادق (علیه‌السلام) و تبیین اندیشه‌ها و روش برخورد این دو بزرگوار با جریان‌های سیاسی به ویژه خلفای اموی و عباسی هم عصر با آنان فراهم‌های دینی و نحله‌های فکری که در متن جامعه اسلامی اواخر قرن اول و نیمه اول قرن دوم هجری، برخاسته بودند و قیام‌هایی که از جانب علویان و دیگر گروه‌ها بر ضد وضع موجود انجام می‌گرفت، مسأله اصلی در این پژوهش می‌باشد.

سؤالاتی که در این حیطه قابل طرح می‌باشند نیز عبارتند از:

- ۱- اوضاع سیاسی، اجتماعی و دینی عصر صادقین (ع) چگونه بود است؟
- ۲- جریانات فکری عقیدتی موجود در زمان آن دو امام همام کدام است؟
- ۳- استراتژی خاص امامان باقر (علیه‌السلام) و صادق (علیه‌السلام) در مواجهه با جریان‌های فکری و اعتقادی زمان خویش چه بوده است؟
- ۴- سیره‌ی این دو بزرگوار در جهان اسلام چه نمودی داشته است؟ این کتاب در پنج فصل تنظیم گردیده است:

در فصل اول به موقعیت جغرافیایی سرزمین عربستان، ریشه‌های اختلاف در دو طایفه هاشمی و اموی و اوضاع سیاسی و دینی و اجتماعی عصر این دو امام توجه شده است.

در فصل دوم به زندگانی امام باقر (علیه‌السلام) تا شهادت آن بزرگوار پرداخته شده است.

فصل سوم به زندگانی امام صادق (علیه‌السلام) تا شهادت ایشان اختصاص یافته.

در فصل چهارم جریان‌های فکری معاصر با این دو امام (علیه‌السلام) و نحوه برخورد و مواجهه هر کدام از دو امام (علیه‌السلام) با آنها بررسی شده است.

در فصل پنجم به تأثیرگیری این دو امام در امامان بعد از آنها و جامعه اسلامی به ویژه حیات فکری شیعیان می‌پردازیم.